

A XVII. SZÁZAD LÍRAI KÖLTÉSZETE.

(Harmadik, bef. közlemény.)

Kettős szomorúsággal hangzik e sóhaj a század hetvenes éveiben a vallási és politikai állásfoglalásuk miatt üldözött protestánsok ajkán. Már eddig is tiltakoztak az ellen, hogy a hatalom beleszóljon a vallás dolgába. «Non armis, sed argumentis; nem kell szablya, hanem szentírási erősség a vallás dolgában» — hangoztatják¹ most, a Bocskai—Bethlen—Rákóczi-hadak kudarca után; mert «nem illeti a Magistratust az, hogy a lelkiismereteken uralkodjék». Ismételve kifakadtak «a keresztyén nagy urakat elámitott jesuitáknak mérges ki-töltött pohárszéki» ellen (*Malach doctornak pajtársi szóbeszéde*. 1659.) és vádolták a «jólelkű, igaz reformatata asszonyi állati rendet», hogy fiaikat oly helyre küldik tanulni, ahol igaz hitüket mocskolják (*Barátságí dorgálás*. 1663.); óvták híveiket «az tántorgó vallású embereknek, Pápistáknak, Lutheristáknak és amaz szentírás ellen törekedő orvosoknak veszedelmes kovászatól», könyveitől. (*Pestis pestise*. 1664.) Közben erőteljesen hangsúlyozták, hogy «az egyházi szolgák nem uralkodásra, hanem a szent munkára és szolgálatra rendeltettek». (*Speculum mysticum*. 1668. Disp. III.) A lírát azonban csak a hetvenes években fűti ez a panasz és keserűség. A papok igáját látják akkor, Szelepcsényi idejében, a magyar nemzet nyakán: papok kezében van az ország földje, azok dirigálnak, «törvényt, kauzákat azok indikálnak»;² «hitelesebb szava csácsogó klérusnak, hogy nem mint egynéhány jó reformátusnak».³ A protestáns papok élete örökös bizonytalanság (*Pusztaság, kárvallás*... Lipcsei k. 24a l.); a vallás «szabados folyása, zabolába vetvén, vagyon meggátolva».⁴ A bibliai Babilon hatalmának feltámadását látják: emlékeztükben felvonulnak a vértanuk ezrei, azoknak példájából merítenek vigaszt és bátorságot. Néha kétségbeesve siránkoznak: «De jaj lészen nekünk, jaj maradékinknak, mert vagy engednünk kell az bálványozóknak, vagy halált szenvednünk». (*Oh keserves gyászban öltözött*... Mátray-k. 55a. l.) Jeremiádjaikból azonban

¹ *Az országok romlásáról írott könyv*. 1659. A választ kat. részről Pázmány adta meg az *Öt szép levél* (1609) negyedik darabjában.

² *Pilises fejeknek hódult*... Szencsey DK. 183. I. Thaly Ad. I. 8. l.

³ *Bujdosásra juta*... Mihály deák k. EPhK. 1888. 159. l.

⁴ *Midőn Adrianus*... Mihály deák k. EPhK. 1888. 64. l.

a törhetetlen hűség szól: készek a halálra vallásukért, készek a szenvedésre, mert tudják: «Az ki ez világban szentül akar élni, Sok bűt és bánatot köll annak szenvedni.»¹ Jajongó panaszból az üldözés és gályára-hurcoltatás² egész keserves szenvedését láthatta az otthon-maradt, a hatalom kényszerítő ereje alatt már-már ingadozó hívő; a hazaküldött biztatásokból³ erőt, panaszos elbeszélésükből⁴ dacos állhatatosságot, átkozódó kifakadásaiukból⁵ olthatatlan gyűlöletet meríthetett. A jajszó hol Krisztushoz kiált, hol az egyházhoz, Sion leányához; majd a távolból sir az itthoni testvérekhez a szenvedés. A maguk sorsa beleolvad a választott nép szenvedéstörténetének jól ismert képei közé, a vigasztalást és biztatást is vagy a bibliai idézet szövegezi meg, vagy a szenvedő ajkáról elhangzó fohász. A valóságos hitnek ezekben a fohásaiban a protestáns vallásos lírának nemcsak az áhitata, de lendülete is megkapó.

A magyar nemesség, elsősorban természetesen a protestáns nemesség lelkületét tükröztetik azok a jellegzetes felszólalások, amelyeket a névtelen énekes *Thököly haditanácsában* a kuruc vezérek ajkára ad (Thaly: Ad. I. 89. l.); a másik oldal gondolkodását viszont az 1681. évi országgyűlésnek verses visszhangja mutatja. (*Afflictis non est superaddenda afflictio*. IK. 1893.) Az a panasz szólal meg ebben a versben, hogy «magyar magyar ellen halálos ellenség, vére ellen kardot köt ez a nemzetség, atyja, fia, bátya közt nincs most békesség». Rámutat az idegenek — a török és francia — áskálódására és kérdőre vonja a vezért: «Ez-é a szabadság, amidőn hazadot pusztétod és igaz ügyében rongálad, szomszéd barátodnak javát fölpraedálad, igaz atyja-fiát mint pogánt levágod? Ez-é a szabadság, midőn így kóborlasz, megromlott hazádon te magad tolvajlasz?...» A haza folytonos háborúit, az országgyűlések örökös eredménytelenségét a protestáns sérelmi politikára fordítja vissza; az egy hit erejét hangoztatva, e sóhajjal végzi: «Szánd meg Isten, kérlek, megromlott hazámat». A «labanc gúnyversből» is (Szencsey DK-ből: Thaly: Ad. I. 173. l.) a törökkel paktáló, békességbontó Thököly elítélése, megvetése újjong a pünkösdi királyság kockafordulásán.

Thököly bukásának nyomán a búsongó énekeknek új csokra fakad a szegénylegények dalaiban. A szegénylegény egyik típusa az iskolából szakadt el, szegényen kóborol, mesterséghez nem fog, mert az inaskodást szégyenli; az uraknak szolgál, de

¹ *Uram Jézus Krisztus siess ...* Szencsey DK. Thaly: Ad. I. 45. l.

² Thaly: Ad. 8., 15., 45., 49., 54., 58., 66. l. Erdélyi: i. m. 65—88. l. Obál Béla: *Hungarica Vitebergensia*. 1909.

³ *Panaszolkodhatunk ...* Szencsey DK. 177. l. Thaly: Ad. I. 66. l.

⁴ *Oh Sion leánya ...* Szencsey DK. 172. l. Thaly: Ad. I. 49. l.

⁵ *Midőn Adrianus ...* Mihály deák k. EPhK. 1888. 64. l. — *Oh vajha valaki ...* Thaly: Ad. I. 58. (Ennek Váradi Szabó Györgytől eredő átalakításáról: IK. 1903. 86. l.) Szőnyi N. J.: *Martyrok koronája*. 1675. 164. l.

csak pironogatást kap; a kapától idegenkedik, hiszen tentához és pennához szokott; lerongyolódott (*Szegénylegény dolga*... Erdélyi i. m. 132:58. é.); «dolgozással élélhetne, henyelést ha elkerülne a szegénylegény». A másik típus a katonasorból kopott ki. A kuruc időben nagy becsé volt: «ezek bátorsággal németre mentenek, eleget közülök lóról levertének, sok officéreket meg is kötöztének, ellenség vérével földet öntöztének». De lerongyolódott állapotjukban katonának sem fogadják őket, a vén vitézt lenézik, előljáróvá ügyis csak németet tesznek. (*Példabeszédekben azt minden*... Erdélyi: i. m. 53. é.) Nyomorú sorsuk panasztát halljuk: csak a remény enyhíti keserűségüket («Katonacsillag földerül!»),¹ meg az Istenbe vetett bizalom. Geszti István,² Janóczy András³ a vallásos megnyugvást talált szegénylegénytípusnak a példái. A hazátlanság, elhagyatottság, Istenre-hagyatkozás megkapó sorai kerülnek e dalokban elénk.⁴ A másik oldalon viszont a bajjal-szenvedéssel mit sem törődő humornak, a «mint élhetek: élek»-hangulatának friss kibugygyanása űzi el a jövőtlen sors felhőjét.⁵

A földjén, lakóhelyén maradt magyarságra rászakadt az accisa, porció, a rengeteg adó; szállásából kitérja az idegen; a nyomorult magyar nép, sárból formált kép, csak az Istentől remélheti, hogy egyszer még sorsa jobbra fordul.⁶ Az 1697. évi tokaji zendülés jajszóval tölti be a Hegyalját, átok száll az «országunk-hervasztó püñtösi király» után, és bűnbánó hang siratja a gyűlöletet, amellyel «az papokra, csuklyás barátokra, ártatlan életü Ignác fiaira» fenekedtek.⁷ A megáradt szenvedések örvényében hiába tekint vezér vagy megmentő után a magyar: nincs Atlasa, Aeneasa, Dávidja, Sámsonja, Ulyssese, Herculese, ... «rajta a sok inség, nincsen tanácsosa, mely vizeken evez, nincsen kormányosa.» Az egyik jajt a másik követi: a hold igájából a napnyugati sas körme közé került; mintha az ördög szabadult volna el láncáról, dönti a hatalom a protestáns templomokat: a protestáns magyar egyház kétségbeesésének, fékevesztett dühének, Istenre-appellálásának jajongó versszakaiiban csendül ki a XVII. század politikai-vallási harcainak lírai megnyilatkozása.⁸

¹ *Egy bujdosó szegénylegény*... Szencsey és Bocskor DK. Thaly: Ad. I. 239. l.

² *Gondviselő édesatyám*... Bocskor DK. Thaly: Ad. I. 250. l.

³ *Ideje bujdosásomnak*... Thaly: Ad. I. 266. VÉ. I. 263. l.

⁴ Pl. *Bujdosik, bujdosik*... Thaly: VE. I. 211. l. 10 vsz.

⁵ *Mit busulsz kenyeres*... Szencsey DK. 204. l. Thaly: Ad. I. 227. l. Hangulata Petki János énekében. Dézsi Balassa-kiad. II. 369. l.

⁶ *Oh szegény magyarság*... Szencsey DK. 50. l. Thaly: Ad. I. 270. l.

⁷ *Cantio Tokaj. 1697.* Thaly: Ad. I. 275. l. — *Cantio febilis. 1697.* Uo. 282. — *Phaëtonis incendium.* IK. 1917. 380. l.

⁸ *Zokogó sírással*... Szencsey DK. 232. l. Thaly: Ad. I. 287. l.

A küzdelmeknek, szenvedéseknek és latorságoknak ebben a világában a lírai költészetnek még két ága fejlődik ki: a börtönénekek és a siratóversek. «Noha az rabok is vasakat viselnek: de munkájok között mégis énekelnek» (*Remétség az embert...* Erdélyi: i. m. 128:56. l.) — különösen akkor, amikor utolsó órájukra ébrednek reá. A török fogság szenvedéseit nyögi a század elején Wathay Ferenc; kitekint a magyar rabok százai koporsójának, a Csonka-toronynak ablakából, elnézi és elhallgatja a fülemülét, amely talán az ő hazájából szállt ide, a messze földre; eszébe jutnak otthoni napjai, amikor kedves társával járt a fák alatt és «hegedű zöngésvel» mulattatta kegyesét; máskor vénségére ébred reá, hogy ifjúságának örömeit idézgethesse; képzeletben haza látogat és feleségével enyeleg; máskor honn lévő társait lelkesíti az Istenért való harcra; néha pedig a maga lelkét vigasztalja (Száz. 1914.). Egy névtelen Ujvár tömlöcéből sóhajtja énekét (Kuun-k. 44. s k. l.), sóvárogja a szabadulást, kéri Jónás és Dániel Istenének szabadító kegyelmét. Szinte megegyezik vele Zólyomi Dávid éneke; (Szencsey DK. 120. l. Thaly: VÉ. I. 135. l.) elégedetlen panasszal indul, a véletlent vádolja, de ő is az Isten jóságán bizakodó megnyugvásban csitul el. Rimanóczy¹ azon kesereg, hogy gyermekeit gyalázatba döntötte, és a halált sóvárogja, gonosz fajtalanságának méltó büntetését. Rákóczi László (Thaly, VÉ. I. 171. l.) azon kesereg, hogy a saját katonái hagyták el és juttatták török kézre; Sas István² Fogaras várából elmélkedik a szerencse forgandóságáról és átkozza a balsorsán örvendező irigyeket. A börtönénekeknek ezen a típusán kívül él az is, amely búcsúztató versek mintájára a mulandóságról vagy a szerencse forgandóságáról való elmélkedéssel indul, azután rabságát és annak okát mutatja be, végül búcsút vesz hozzátartozóitól és Istennek ajánlja lelkét³. A halálra készülőknek ugyanolyan megszólaltatása ez, mint a siratóversek, csak az utóbbiaknak dicsőítő versszakai hiányoznak belőle. A halott Sárkány Istvánról már elmondja a vers, (Thaly: VÉ. I. 139. l.) hogy a tanítóknak volt jó patrónusa és derék magistratusnak tisztelték; Kádár István énekében⁴ az ujfalusi harc elbeszélése mutatja a búcsúzó halottnak vitézségét; Kovács György magabemutatása⁵ a török ellen harcoló magyar vitézt emeli ki, akinek utolsó percében is csak az fáj, hogy nem a pogány fegyverétől szenvedti a halált. Sempsei Ferenc⁶

¹ Thaly, VÉ. I. 238. l. — Erdélyi: i. m. 42. é.

² Erdélyi: i. m. 54. é. — Thaly: VÉ. I. 205. l.

³ Pl. Szencsey DK-ban Ráby István éneke. Thaly: VÉ. I. 236. l.

⁴ Kódi Farkas János verse. V. ö. Deák Ferenc. *Irodalomtörténeti tanulmányok*. 1909.

⁵ Thaly: VÉ. I. 228. l. — Erdélyi: i. m. 44. é.

⁶ A valószínűleg Ács Mihálytól eredő búcsúztató Erdélyinél i. m. 40. é.

büszkén vallja, hogy a tihanyi, vázsonyi, veszprémi vitézekkel együtt harcolt a török ellen; «Piros, szép véretem elvitte folyóvíz — így vigasztalja feleségét — De bosszút áll érte, az ki menybül ránk niz.» A búcsúztató yallásos fohásztát ezekben a vitézi büszkeség és a példa követésére való buzdítás emeli az egyszerű temetői siratóversek fölé, melyekben a «megszáradott nyelvet és a halálnak étkétül megcsömörlött szívet» még egy végső kötelesség búcsúzkodó köszönetmondásra készíti.¹ A haza fájdalomának, szenvedéseinek átértett tolmácsolása azonban a két típus élére Bónis Ferenc keservét emeli. (IK. 1917. 338. l.) A hazához intézett megszólítással indul, tizenegy versszakban siratja pusztulását; elmondja, mennyire igyekezett oryosolni sebeit (13—17.); majd rab társaihoz fordul jókívánságával, hogy azután búcsút véve feleségétől és gyermekétől, hazájától, bizalommal tegye az Úr kezébe életét. «Uram — mondja a fohász — elvégeztem, melyet bízta reám, Igaz vallásomban, melyben szült volt anyám, hiven megmaradtam: jövel kedves Atyám.» A halálra készülő rab nemes egyéniségének legerőteljesebb és legmeghatóbb bizonyosága ez a búcsúzás, melyet a veleérző ittmaradottak szeretete ad az ajkára.

Ha a XVII. századnak ebben a politikai lírájában uralkodó marad is a XVI. század jeremiádjainak a hangja, mégis megállapíthatjuk, hogy még tartalmi motívumokkal is bővül. A formai újdonságok közül ki kell emelnem Vásárhelyi Rotarides István versét,² «ez kis strenát», melyet szerzője «tragedia nótára szerze», azaz allegorikus szereplők hosszú sorának ajkára ad. Felvonulnak benne a Múzsák, a klasszikus istenek és félistenek, a hét planéta, a zodiakus jegyek, a sibyllák, Báthori fejedelem búcsúzásának echója, az angyalok, arkanyalok, szeráfok, patriarkák, próféták és apostolok: egy egész színes világ, amely a barokk ünneplő játékok színpadáról vonult ide, hogy Bethlent köszöntse. Az allegorikus szereplők epikai felvonultatása jellemzi a Homonnay Györgyről szóló éneket is, (IK. 1926. 222. l.) csak hogy a fejtegetés és vitatkozás zavarossá teszi. Barokk allegória Zilahi János tállyai iskolamester verse is, (*Phaëton tüze*. IK. 1917. 330. l.) amely protasisul a klasszikus Phaëton-mitoszt meséli el, hogy ezzel a tokaji vérengzés iszonyatosságát kiemelje. Ha a pusztítók felbuztatásának Alecto-jelenetét, ezt a Zrinyi eposzából vett motívumot olvassuk, Zilahi Jánost a magyar barokk tudatos munkásának kell mondanunk. Gyanú fogja el az embert, nem

¹ *Cantio tristis* Joh. Kovas. — *Breve epicedium super obitu gen. Dni Tarczali* IK. 1918. 75. és 83. l. — *Lessus in funere D. Steph. Károlyi.* — *Epitaphium Prodr. Pri. Apafi.* IK. 1917. 340, 342. l. *Keczer Menyhért felett:* u. o. 1910. 207. l.

² *Epitafion katastrofikon.* Az az szomorúsághról örömré változó versek. 1618.

a *Balassa Menyhért* árultatásának gyónási jelenete volt-e a mintája a *Confessio Rakocziának*, bizonyságául annak, hogy a XVII. század tudatosan építi a maga irodalmát a XVI. századéra. De ha ezt a gyanút nem is tudjuk igazolni, az kétségtelen, hogy a még rendszeren XVI. századi versforma a jeremiádok és temetési versek sablonjából messze továbbfejlődött e politikai költészet termékeiben.

VI.

A szerelmi ének megítélése a XVII. században ugyanoly kemény, mint volt a XVI.-ban. Egyházi írók óva figyelmeztetnek e lator, fajtalan énekek romboló hatására. «Mennyiszer történik — írják¹ — hogy egy rossz versből vagy egy ocsmány énekből holtig való latorsága következik sokaknak.» Eltiltanak a hallgatásától, már azt is bűnnek mondják. «Szent Demjén huga — olvassuk az egyik fejtegetésben — ki szent életet viselt vala teljes életébe, holta után megjelent Szent Demjénnek, mondván, hogy nagy gyötrelembe volna; okát kérdi Szent Demjén: Lám, úgymond, szent életet viseltél az földön. Mond az huga: Ez az oka, hogy egyszer cellámba állván, hallám táncolóknak énekléseket valami édességgel.» (Marosvásárhelyi Gergely: *Világ kezdetitől*... 76. l.) Maga az elgyönyörködő hallgatás is kárhozatba visz — és mégis «akárminémű rendbéli emberek azzal mutogatják éles elméjeket, hogy undok virágénekeket irkálnak; melyeket mind gyermekek, s mind leányasszonyok kardéra tudnak, és csaknem minden házak ezekkel zengedeznek.» Ezzel a megítéléssel szemben nincs ereje annak a védelemnek, melyet Rimay fejt ki tervezett Balassa-kiadásának előszavában: hogy «az szerelem argumentomában való énekek» nélkül az antik és modern irodalom csonka volna; annál kevésbbé lehetett ereje, mert hisz maga Rimay is kénytelen megbélyegezni a paráznaságról írt elmélkedésében a saját kora ifjait, akik «létrát vévén kezében avagy kobzot és egyéb vigadó szerszámot», szerelmi kalandra indulnak, és a szerelemtől is azt tanítja, hogy «égő lángja szomorú életnek indítója, bujaságnak gyújtója, szép életnek rontója». Annak a klasszikus szerelmi költészetnek szabadosságától bizony maga is visszariadt és verseskönyvében Ovidius pajkos tanácsának fordítása után siet választ írni szűz Diana nevében. (*Munkái*. 1904. 7. és 8. é.)

Az kétségtelen, hogy e virágénekek inkább a csapongó szeretkezésnek, mint az állandó szerelemnek a vallomásai, ha ott van is bennük az ígéret a hűségről és állhatatosságról. A megjelenített élmény rendszeren csak ennyi: az ifjú egy szüzet lát a kertben; int neki, s az az intést mosollyal fogadja; kedveskedő

¹ Pázmány Péter: *Vizkereszt után* I. vas. I. préd. V. ö. még a *Pünkösdi* u. XXIII. vas. I. pr.-ját.

párbeszéd indul, végül az ifjú egy rózsaszálat kap. (*Vásárhelyi DK.* 81. d.) Vagy unalomról panaszskodik az ifjú, bántja, hogy másnak van szeretője; eszébe jut, hogy a sikátor mellett lakik egy szép asszony, bekopog hát ahhoz, s mivel szívesen fogadják, ott mulat vele. A másik énekes (*Teleki ÉK.* 40., *VDK.* 28. d.) csak egy éjszakára kér szállást és vigaszt, amit a leány ölelése adna. Van ének, amelyben a kassai bíró leánya csalogatja magához a legényeket (*VDK.* 38. d.), és egész sereg, amely a szerelem átélt gyönyöreit szövi dalba.

Az uralkodó motívum a virágénekekben a szerelem; ennek boldogságát (*VDK.* 74. d.), nagyságát (*VDK.* 119. d.) vagy boldogtalanságát (*VDK.* 4. d.) dalolják. Csókra sóvárgó ajkuk bókokat dalol a sólyomszemű, rózsaaarcú kedvesről; elmondják gyönyörűséges szép violának, kertjükben nőtt majorannának; dicsérik, mert «ifjú, de szelíd mint gerlice, ki tűr, fejér melle olyan, mint az megrakott csűr, piros orcáskáján csaknem hasad az bőr; kövérke, édeske, mint az szép kövér fűr». (*Mátray-k.* 45a. l.) A kertnek alig van virága, amelyet a kegyes ünnepelésére kölcsön nem kérnének. Gyakrabban visszatér a sólyom képe (*Tel. ÉK.* 12. *Rimay* 26. d.), a holló kergette ráró (*VDK.* 94. d.); a daljelenetekben ismételve kertész a leány, aki Venus virágoskertjét gondolzza (*VDK.* 45. d., *Tel. ÉK.* 37. d.), akinek rózsafája behajlik az ifjú ablakán (*VDK.* 91. d.), aki ott pihen Venus virágjai között. (*VDK.* 20. d.) Maga a dal arról tesz vallomást, milyen erős lángra gyulladt a kedves látásán az ifjú (*Kom. ÉK.* 11. d.); elmondja, mennyire természetellenes a magányos élet (*VDK.* 86. d., 47. d.); felizzik benne a vágyódás, mely kinzóbb, mint a sasok rágta Tityusé (*VDK.* 51. d.); máskor a dal csókos üzenet (*Tel. ÉK.* 20. d.), csalogató hívogatás (*VDK.* 35. d. — *Kom. ÉK.* 8., 35. d.), tartóztató kérése (*Kom. ÉK.* 29. d. — *Mátray-k.* 51. l.), telve hivatkozással a széphistóriák szomorú szerelmeseire. Majd a panasz tör ki azon, hogy nem tud kedvesével szólni, mert távol szakadtak egymástól (*Kom. ÉK.* 30. d.), hisz oly «nehéz, ki kit szeret, annak távozása, egymástól válása». (*VDK.* 10. d.) Később is fölsajog a válás emléke és szenvedése (*Tel. ÉK.* 19. d.), megjelenik a válás érzékeny és érzéki jelenete (*Kom. ÉK.* 7. d.), s felhangzik a biztatás: «Ha elválunk egymástul is, ne utáljuk egymást meg is» (*Kom. ÉK.* 12. d.); és felidéződnek az együtt töltött órák emlékei. (*Kom. ÉK.* 26. d.) Forr a szerelem a kegyestől távol is: a seb az orvost sóvárogja. (*VDK.* 10. d.) Néha belesír az állhatatlanság panasza is (*VDK.* 43. d.), vád a hűtlenség miatt (*VDK.* 46., 104. d.), haragos kitörés az irigyek ellen, akik a boldogságot feldúlták. (*Kom. ÉK.* 26. d. — *Tel. ÉK.* 3. d.) Szidalom és átok száll a csalárd Cupido felé, aki — mint madarat a madarász, méhet a méz — az ifjút ígérettel rabságba verte, de megcsalta. (*Kom. ÉK.* 5. d., *VDK.* 56. d.)

Az érzés megnyilatkozásának formája egyszerű megszólítás, párbeszédes jelenet megelevenítése, madárral való beszélgetés (Kom. ÉK. 17. d., VDK. 96. d.), allegorikus történet (VDK. 18., 51. d. Szencsey 206. l.) vagy levél. Természetes, hogy mindez keveredik: nemcsak a levél szolgálatajánlását halljuk, hanem annak eredményét is (VDK. 20. d.); az allegorikus kezdet valóságos élménynek adja át helyét, a párbeszéd vagy megszólítás után a hódítás eredményét is elárulja egy-két versszak (VDK. 21. és 63. Tel. ÉK. 34. d.); néha vallásos fordulat lép meg (VDK. 91., 102. d.), vagy vallásos ének versszaka keveredik a szerelmi dalba (VDK. 2. d. 9. vsz.); sokszor álom a kép vagy a megindulás.

A vers célja a szerelem igazolása: «Hozzád való szeretetemet vett erre, nem más» — írja az egyik megokolás.¹ A másik ezzel a postscriptummal zárja: «Ez versem ne késsék, meg ne gátolódjék, hanem mindjárt adassék Annak, az ki előtt nevem nem titkolám, de másoktól rejtessék...» (VDK. 62. d.) A vers a kedveskedés jele (Komáromi ÉK. 30. d.), de jutalom is. «Rólad feledékeny, mint látod, nem leszek, emlékezetedre egy nótát felveszek» — írja Barakonyi kedvesének, és annak nevét a versfőkbe foglalja. (Teleki ÉK. 6. d.) Máskor csak emlék: «Ez egynéhány szócskát írák csak amazért, Hogy varró ládádban tartsd emlékezetért» — így fejeződik be egy kedveskedő ének.² Azt is tudja az énekszerző, hogy a poéta szava hatásosabb az egyszerű vallomásnál, és amikor erről vallomást tesz, maga is szeretné ezt az adományt elnyerni. (VDK. 60. d.)

Bár ebből nyilvánvaló, hogy az énekszerző büszke a maga énekére, az mégsem marad az ő tulajdona; még a versfők megkötő név-vallomása sem tudja ezt biztosítani. A Balassa-Rimay istenes énekeinek kiadója panaszolja,³ hogy a Balassa-verseket is eltulajdonították: «Némely maga gondolatlanok, elmés voltokat akarván mutogatni, felette igen megvesztegettek, magok vagy másoknak nevét kikalapálván a versek fejéből.» Maradt is néhány példája ennek a «megvesztegetésnek.» A *Vásárhelyi daloskönyv* 59. éneke Balassa híres dalának (*A darvaknak szól*) a változata; csak a szerelem állandóságát jelző sort («vig szívemet aki ő magánál rekeszté») enyhíti és a sablonos szerelemvallás versszakával egészíti ki. A 108. ének sorrendcserével, de elég híven ismétli Balassa *Dialogusát* (XLV.), de a kérdező barátot egy «sivalkodva» közeledő kegyessel cseréli fel, a pompás énekhez öt versszakot told; ezekben a panaszos szerelmes egyedül marad; a következő szakban mégis a megbékélt kegyessel vált szót és közli panaszát. Az

¹ Mátray DK. 42. l. (Komáromi ÉK. 10., VDK. 48. d.)

² Teleki ÉK. és Mátray-k. 11. d. (vált.)

³ Az 1665. évi kassai kiadás. Rimay *Munkái*. 1904. 2f. 1.

57. ének szerzője ismerte Balassa versét *De Julia venante*; a 122. dalban két különböző Balassa-vers egy-egy szakára ismerünk. De megvan ez a különös szabadság mások énekei lejegyzésénél is. A *Teleki-énekeskönyvben* sem csupán Barakonyi saját versei vannak; ott van Petki Jánosnak a Radvánszky-kódexből ismert verse (Dézsi Balassa-kiad. II 369. l. — Teleky ÉK. 11. d.), de az elmélkedő versből csak három szakot vesz át, közben pedig egy, szerelmeséről szólóval megtoldja és így a saját szerelmi élményébe olvasztja. Hogy mennyire köztulajdonnak tekintette ez a kor a világi éneket, annak legszembe-tűnőbb bizonyosságát Esterházy Pál adja,¹ aki a maga mulat-ságára tizenkét darabból egy dalfüzért állít össze, de a leg-több ének Zrinyi és Listius versszakainak szabad egybeállítására, csak anyai szövegváltoztatással, amennyit az összefűzés tar-talmi fonala megkívánt. Ugyanígy szötte Gyöngyösi István soraiból és versszakából össze a *Komáromi énekeskönyv* össze-írója a *Csalárd most ez világ* kezdetű éneket. (EPhK. 1899. 432. l.) Nyilvánvalóan a *Vásárhelyi-dalokkönyv* teljesebb dal-szövege őrizte meg a *Teleki-énekeskönyv* néhány darabjának forrását.² Általában e kor daloskönyveinek szövegváltozatai mind e tétel igazolói. Természetes, hogy elsősorban a datálás versszakát írják át; előfordul, hogy a forrást élményt-elmondó versszakokkal toldják meg; (Komáromi ÉK. 26. d.) sokszor magát a hangulatot változtatja meg a toldás. (u. o. 17—VDK. 96. d.) Nagyon gyakori, hogy versszakok vándorolnak, szakad-nak ki eredeti helyükről és olvadnak bele új dalba. (VDK. 40—Komáromi ÉK. 8. d.)

De ha már a dal maga is ilyen közkincs, mennyire magá-tól értődő, hogy a képek, hasonlatok, stilvirágok, jellegzetes szólások folytonosan ismétlődnek, egyből másba átkerülnek e kor lírájában. Szembetűnően egységes a dalstílus, az, amelyet Balassa Bálint a megvetett virágénekből és a maga korának humanista gyökerű lírájából a saját egyéniségének hordozó-jává fejlesztett ki. Ez magyarázza meg azt a járványt, amellyel irodalmunk kutatói a XVII. század énekeskönyveiből eredeti Balassa-verseket akartak kimutatni.³ A XVII. század lírájának motívumai annyira közösek Balassáéval, hogy énekeskönyve-inknek akárhány darabja odaillenék Balassa versei közé; de legtöbbször nem azért, mert Balassa szerzeményei, hanem a Balassa-mintához való illeszkedésük révén. A stíluson és

¹ Verseit Merényi adta ki az 1892. IK.-ben; forrásukra Kanyaró mutatott reá az EPhK. 1893-ban.

² Tel. ÉK. 22—VDK. 53.; Tel. ÉK. 34—VDK. 63.; Tel. ÉK. 35—VDK. 95.; Tel. ÉK. 37—VDK. 45. d. (a tudatos változtatás ez utóbbinál a legszembe-tűnőbb.)

³ Megkezdte a Borbély-k. felfedezésekor Torma Károly (Száz. 1889. 638.); folytatta Ferenczi Zoltán a VDK. kiadásakor és felújította Dézsi Lajos teljes Balassa-kiadásával.

versformán kívül a «versszerző találmányok» sablonja is Balassa példáján honosul még: Venus et Amator párbeszédétől a küldött ajándék jelentésének magyarázásáig.

A figyelmes vizsgáló azonban könnyen észreveszi, hogy ezek a Balassa-tanítványok már csak Balassán keresztül ismerik a barokk világi lírának világirodalmi természetét és divatját. Rimay még eszünkbe juttatja magát Ovidiust (Munkái: 16: 7. l.) és Johannes Secundust, (*Kiben Echotul veszen feleletet.* u. o. 14: 6. l.) de a többinek klasszikus színezete már közvetett forrás higitó hatását mutatja. Így aztán nincs élet e versek Venusában és Dianájában, Minervájában és Cupidójában; csak afféle kísértetes szereplők Clio és Talia, Saturnus és Juno; nincs a klasszikus mitológiában igazolható szerepe Tiestesnek és Bellisnek: üres diszítványokká váltak. A másik eltérés még beszédek: az az érzékiség, amit Balassa művészeté tudott finomítani, a XVII. század verselőinél sokszor nagyon is nyílt, durva. Sok helyen olyan nyersen számolnak be «Venus-asszony játékának forgatásáról», (Mátray-k. 13. l.) hogy a mai kiadó csak pontozó jelzéssel meri közölni a szöveget. Ez a nyers beszéd nyilvánvaló közeledés ahhoz a «népi», azaz a nemesi összejövetelek mulatságain divatos virágénekhez, amelyet Balassa megfinomítva irodalmivá akart emelni. Énekeskönyveink ebből az alsóbb rétegből is bőven jegyezték le: lakodalmi verseket,¹ bordalokat, (VDK. 16., 71., 83. d.) táncnótákat, (VDK. 25., 39., 78., 89., 92., 97., 116. d.) pajkos kötődéseket, (VDK. 12., 15., 49., 125., 126., 26. d.) vénleány bemutatásokat, (Komáromi EK. 3. d.) részeges asszonyról mondott rigmusokat, (Szencsey: 79. l. Thaly: VÉ. II. 51. l.) könnyelmű fehérszemélyek férfit csalogatóit. (VDK. 113. d.) Hangjukat és szempontjukat a legdurvábban a bőven másolt leánybemutató szemlélteti.²

Azt a néhány nevet, amely a Balassa *Colloquium*ában említett «octo viatores» költői iskolájából élénk kerül, könnyű jellemeznünk. Rimay János sokat olvasott poeta, az egyetlen, aki igaz kegyelettel őrzi mesterének, Balassának verseit és vershagyományait. Szembetűnő ez virágénekein is; nemcsak az ihlető motívumokban, de azok megjelenítésében is a példára emlékezünk. Az alaptermészet azonban más benne: innen az ismételve előtörő moralizáló hang egyik-másik virágénekeiben. Az olvasó szinte látja, hogy egy-egy pajkosabb vers után hogyan szégyenkezik.³ Stílusa könnyed, könnyen folyik tollából a vers, de vallásos verseinek játékos ritmusát hiába keressük virágénekeiben. Néha megüti az olvasót a verselőből

¹ VDK. 11., 130., 27., 72., 128., 93. d. Szencsey 6., 98, 103.. l. Komáromi EK. 4. d.

² Mátrai-k. 17. l.; VDK. 11. d.; a pataki *Felvidtő* kéziratból IK. 1917. 343. l.

³ Erdemes a 16: 7., 17: 8., 24: 13. és 26: 15. dalokat ebből a szempontból egymásután elolvasni.

áradó melegség, de egy-egy jól-ismert stilmotívum átvétele, máskor egy mesterkéltén kikalapált hasonlat (*Mert te szépségidben szivem úgy merült be, mint tengerben Velencze.* 21. d.) hamarosan lehűt. A virágének Balassa teremtette típusának becsületes, de tehetségben messze elmaradó fenntartója.¹

Radvánszky János, amikor a «*Heu quam cuncta abeunt celeri mortalium cursu*» gondolatán elmélkedik, Balassa Bálindra gondolva, felsóhajt, hogy mit használnak immár neki «sok írási és kegyes szerelmi, bölcsen írt könyvei, elméje elei»? Költői eszményképe Balassa volt; hogy jól ismerte annak verseit, azt nemcsak az *Inventio poetica* című énekének sablonos versszerző találmánya, nemcsak stílusának Balassából vett elemei, nemcsak versformái mutatják, hanem 10. dala is, amely egyszerűen egy Balassa-éneket fejleszt tovább. Erdeme, hogy dalainak élményszerűségét éreztetni tudja, mégpedig a helyzet egyéni volta mellett sokszor egyéni, szinte a népdalra emlékeztető képeivel is.² Melegebb szív, mint Rimay, és változatosabb a stílusa is.³ Úgy látszik, Zrínyi Miklós líráját is olvasta: néhol a reminiscentiák erre vallanak (a IV. és VI. dalban).

A gróf Balassa Bálint versei csak a típussal mutatnak kapcsolatot. Kevés ránk maradt énekében is sok a sablon; igazi Balassa-hangot csak egyben üt meg (*Bár ne tudtam volna...*), de egyéni hangot is hallunk nála. Van egy kötődő verse, amely a népdalnak Mistral Magali-dalában halhatatlanná tett típusából ered, az elválhatatlanságnak lendületes hirdetője (*Bujkász s nyilván...*): a XVII. századnak egyik legfrissebb virágéneke. Formában sem köti a nagy előd; egyik dalában a sapphicus versszak melódiáját is megpróbálja (*Botlász-é...*) Legmelegebb a vallásos hangulat kifejezése (*Az elmúlt esztendők...*), de van erő hirhedt *Atkában* is, amellyel rosszakaróit sujtja.

Madách Gáspárt⁴ *Soliloquium Johannis Rimaini* című verse már a közvetett mesterhez, Rimayhoz kapcsolja: jellemzően mutatja ezt az is, hogy szerelmesének, Czobor Annának nevét nem virágénekekbe, hanem cseh nyelvből fordított vallásos elmélkedések versfejeibe foglalja. Az elmélkedő jelleg uralkodik rajta, stílusa bizony nehézkes, szerkezeti egység még legjobb versében, a Wesselényi nevére szerzett énekben sincs. A Czobor Évát megéneklő Keglevich Miklós gróf a virágének sablonjával kérleli kedvesét, szép Dianáját (Figyelő: IX. 149. s k. l.); semmi egyéni a versben, pedig «egy fene barlangban» szerző. Nem poéta gróf Zichy Péter sem (Uj Magyar Múzeum. 1852.); a Balassa-líra sablonjában mozog, de versei élményszerűségét egy-egy

¹ Érdemes Balassa XI. énekével a 71:3. vitézi dalt összevetni.

² Pl. VII. sz. dalban, bár a kép folytatása elromlik.

³ A II. sz. d. egy kép ihletéből eredhet.

⁴ Versei az IK. 1901. 129. s k. l.

beléjük szőtt vonatkozás elárulja: egyszerű érzelmek, egyszerű helyzetek könnyed, de nem költői megdallolásai. Listius Lászlót is Rimay példája vezeti oktatóversében,¹ vallásos és hazafias verseiben pedig a sablon ügyes, de érzéstelen utánzója.

Mesterét a lírai stílus fejlődésének útján csak Barakonyi Ferenc követte: a tartalmi és stilmotívum Balassa példájára vall, de a saját élményében talál versihletet, a formában pedig új melódiák megcsendítésére törekszik. Nagyon érdekes ez újságok között a 21. darab török nótájának szerkezete: az első vsz. 4. sorának a következőben harmadik, a végsőben második sorként való teljes ismétlését követeli meg. Újszerűek tót és oláh táncnótái, nemcsak versszak-szerkezetükkel, de néha (mint a 13., 14. d.) a versszakoknak verssé formálásával is. Mivel a magyar szöveg néha csak nehezen tud beletörni az újszerű dalformába, nyilvánvaló, hogy a dallal a dallamot is meg akarta honosítani és így a magyar dallamkincset gazdagította. Stílusában kevesebb a változatosság; egy-egy mondata kevés, kétségtelenül tőle eredt dalában is vissza-visszatér (Ilyenek a Teleki ÉK-ben az 1., 2., 6., 7., 8., 19. d. és VDK. 109. d.); de a vers hangulatához elég híven simul és nem nyomja agyon a sablon. Nem csodáljuk, hogy kedvelt és elismert poéta volt: szerelmes megbizások is nótaszerzésre ösztökélték.²

Mindezek a poéták azt mutatják, hogy a nemesi világ a szerelem kellékei között a virágéneket is nélkülözhetetlennek tartotta: aki tehát nem tudott írni vagy iratni, az a maga helyzetére alkalmazta a kezéhez került dalt. A kedvességben becse nyilván annak volt, amelyet a versfőkből kiolvasható név kötött a szerelmeshez; innen az ambíció, amely Petrőczy Istvánnal a saját nevét a versfőkbe, a kedves nevét az első sorok záróbetűjébe foglalja.³ Természetes, hogy a megrendelt vagy hódolatból írt versnek is a név bevállása emelte az értékét — viszont a felhasználandó kész vers szavai rendszeresen azért hányódnak úgy össze az énekeskönyvek lejegyzésében, mert a versfők vallomásának egyediségét akarják eltüntetni. A típus és stílus tovább él,⁴ amíg Amadé a szerelem ezer hangulatának új, gáláns formát nem intonál.

Ettől a Balassa-típustól a kor lírikusai közül csak kettő tér el lényegesen. Az egyik egy boldogtalan asszony: Petrőczy Kata Szidónia. A versformában néha a Balassa-Rimay istenes énekeire emlékeztet, de stílje és hangulatvilága a protestáns penitenciázó zsoltárok rokona. «Csak magamba tartom holtig gyötrelmimet, versekkel enyhítem keserűségemet» — írja költé-

¹ Ujv. Szabó: i. m. 127. l.

² Pl. Báthori Gábor. (Teleki ÉK. 33.)

³ Erdélyi Pál: *Kuruc költészet*. 1903. 136.

⁴ V. ö. Ráday Pál énekeit a XVIII sz. elejéről: IK. 1915. 307—11. l.

szetének jellemzését; másutt pedig így adja meg énekeinek tartalmát: «Bánatom sokságát jelentik ritmusim». A szenvedéseknek elapadhatatlan sora lép elénk jajongásaiból. Kiskorában árván maradt, keserves gyámoltalanságra (IV. d.); vagyontól megfosztották ellenségei, neve az irigyek nyelvére jutott. Férje előbb rabságban szenvedett: uráért aggódott, kilincselte, könyörgött. (V. d.) De nem sokáig lehetett szabadságában öröme, mert a saját vére hódította el tőle. (XII. d.) Egy darabig csak hallgatott, csak befelé sirt, mert bízott az új kedvesnek hozzá való barátságában; a szégyen is tartóztatta — de ura egyre jobban elhidegült, minden szavát «visszmagyarázta», ok nélkül gyűlölte, egyre jobban megcsalta. Azt a keserűséget is meg kellett hallania férje ajkáról, hogy felesége halála esetére az új szerelmesnek ígérte el magát. Pedig tudja a maga értékét, és az sem kétes, hogy férje majd ezt az asszonyt is meg fogja únni, ha őt, a hűségest, képes volt megútálni. (XXV. d.) Gyötri a valóság, gyötri az álom (XXIII. d.); «mint tengerbe czöp viz», annyi a fájdalma, és nincs senki, aki vigasztalná, akinek elpanaszolhatná. Vallásos lelke előtt megvilágosodik az igazság: «Az hívek élete kereszt iskolája, melynek mind doctora, mind szenvedő tagja amaz első szülött, az Istennek fia».¹ Így nő ki verseiből a két alappillér: a büntudat megnyugvása az Úr ítéletében és a bizalom az Isten megváltó szeretetében. (VI. d.) Megható szomorúsággal dalolja (XIV. d.):

Vetem szemeimet kerti virágokra,
Tavasszal zöldelő árnyékos ágakra,
Szép folyóvizekre, csorgó patakokra,
De az is nem használ, minden fordul búra.
Ez világi pompát könyves szemmel nézem,
Tündöklő szép voltát noha én szemlélem,
De semmi örömem nincsen abban nékem,
Semmi vigasztalást nem lelhet bús szívem.
Ha kezembe veszem szokott musikámot,
Reménylem, enyhítem azzal az én búmot,
És vigasztalásomra kezdvén nótámot,
Indítja a helyett könnyhullatásimot.
Az miből másoknak lehet vigassága,
Abbul nő szívemnek nagy szomorúsága,
Sohonnan nem lehet annak orvossága,
Mert már elburított az bánat soksága.

Fájdalmasan jajongó dalaiból az élet keményen megtépett rabja sír felénk: nem csoda, hogy néha már a halálért eseng. (VII., XXI., XXVIII. d.) Szeme és szava legtöbbször az Istenhez emelkedik, akit pietista lelke oly nagy szeretettel ölel magához. (II. és XXXIV. d.) Férjéhez csak kérlelő szemrehányás száll, — egyébként magában emésztődik: a szerencse kegyetlenségén

¹ Így vigasztalja Pápai Ferenc a *XII. lilium* (1705) elé tett ajánlóversben, amely a költőnő szenvedéseit is sorra veszi.

síránkozik. (VIII. és IX. d.) Hangja és formája nem változatos, versszerkezete is egyszerű, önkéntelenül adódó, de siralmát megragadó erővel önti dalaiba.¹

Más lírai stílust próbálnak magyar nyelven a költő Zrinyi Miklós lírai versei. Szerelmi költeményei ama kor olasz lírai elmélkedéseinek² visszhangjai. Van ezeknek is kapcsolatuk azzal a humanista lírával, amelyből Balassa vette mintáit, de hosszadalmasabbak, dallamban — ha uralkodik is a tipikus Zrinyiszak — itt-ott (*Fantasia poetica*, *Vadász és Echo*) újszerűek. Az élményt ezek is elrejtik, sőt a mitológiai vagy bucolicus köntöst még átlátszhatatlanabbá szövik. A meg nem hallgatott szerelmes panasza hangzik belőlük: leánykérlelése, kegyetlenségének átka, a szerelem hatalmának hirdetése és a szerelem boldogtalanságának siránkozása. Zrinyi nem fordítja mintáit, csak hatást, ötletet, hangot, motívumot vesz tőlük; így, amikor Arianna elhagyatottságával szemlélteti a maga szerelmi «elárultatását»; amikor a vadász ajkára adja Viola kegyetlenségén siró panaszt, mint Marino a pásztoréra. A hangulat is azonos bennük, de hol a beállítás más,³ hol a tartalom bővebb — és végül mindben megéri az olvasó magának Zrinyinek az érzéseit. Hiába próbálják életrajzírói ezeket az idilleket Zrinyi életének egyes fordulataihoz kötni:⁴ ma még nem ismerjük oly pontosan Zrinyi hétköznapi életének adatait, hogy az idillek homályos élmény-vonatkozásait meg tudnók határozni. Az a büszkeség, amellyel a vadász mondja: «Musáknál laktam én, Apollót szolgáltam, Versemmel mindenkor nagy fát mozdítottam» — a fiatal Zrinyi ajkha aligha lehet más, mint irodalmi visszhang. Ámde bármennyire divat volt is a szerelem hatalmáról énekelni, Zrinyi idilljeiben a kedves kegyetlenségének, a szerelem mindenüttvalóságának áradó képekben és példákban való bemutatása friss, s meggyőző az énekes szomorúságáról és fájdmáról. Az idill

¹ Verselő ügyessége egyébként nem emelkedik az átlag fölé; az *Oh Jesu Christ mein Lebenslicht* (XLIV.) fordítása elmarad az Ácsnál közölt tolmácsolás (*Jezus Krisztus én életem*) mögött.

² Elsősorban Marino verseinek. V. ö. Sántay Mária: *Zrinyi és Marino*. 1915. Zrinyi lírájában eddig inkább az átvett vonásokat keresték. De meg kell állapítani, hogy míg a versnek és nyelvnek mesterkélit művészte szempontjából Marino szépségétől messze elmarad, viszont az érzés őszintesége, erkölcsi ereje, élményi igazsága olasz mestere fölé emeli; izlését dicséri az is, hogy Marino fárasztó staffage-leírásai, mitológiai tudást affektáló felsorolásai is elmaradnak nála. Érdeme az is, hogy amíg Marino újsága is kétes az olasz lírában, Zrinyi a magyar poézisbe új hangot hoz lírai verseivel. V. ö. Belloni: *Il Seicento*. Milano, 1929. 47. s k. l.

³ Zrinyi lírájában szemellátható, hogy a Mars éneklésével szemben a szerelem dalolása másodrangú (V. ö. *Arianna sírása*, 4. vsz.); nála a fohász, melyet lírai verse élén Pietro Michiele így foglal szöbe: «Musa, ... or accorda la lira a novo metro, e a maggior gloria aspira!» — (Croce: *Lirici marinisti*. Bari, 1910. 314.), csak az eposz megindulásához illik.

⁴ Összefoglalja és cáfolja a próbálkozásokat Ferenczy Géza: *Zrinyi idilljeinek és életének kapcsolata*. 1929.

szerkezete néha nagyon bonyolult, a vers elnyúlik, de ellentéteiben, képességében sok a szépség. Irodalmibb vers az idill, mint hogy olyan általánossá válhatnék, mint a Balassa-stílus, — hosszadalmasabb, mint hogy énekelhetnék, noha maga Zrinyi a *Fantasia poeticát* alighanem dallamra készítette. Az irodalmi életnek nem válhatott részévé, csirájává — hiszen eposzának is jó másfél századon át kellett a feltámadásra várnia — de feljegyzendő mint egy új stílusnak első magyar próbája. Maga a nyelv néha mintha hajlékonyabb lenne a lírikus, mint az eposzíró Zrinyi szolgálatában. Az a frappáns rövidség, amellyel a mulandóság elgondolásakor támadt fohászt négy sorba fogja, (*Befed ez a kék ég...*) és a feszületre írt verses ima néhány verszaka Zrinyi helyét ott jelöli ki a kor érdemesebb lírikusai között.

VII.

A XVII. század lírája nem termelt olyan lírai egyéniséget, mint a XVI. század Balassája; de azért korántsem lehet elintézni azzal a megállapítással, hogy énekszerzői szinte céhszerűen őrzik Balassa Bálint hagyományait. Már azzal, hogy távol állanak a Balassa stílusát megszabó humanista lírától, azt nem közvetlenül, hanem csak a magyar mesteren keresztül ismerik, lehetővé teszik, hogy ez az új stílus szorosabban összeolvadjon a kiirthatatlan virágének élő hagyományaival. Ezzel betetőzik Balassa reformját: a közönség ajkán és tulajdonaként élő virágének felfrissítését. Sőt ebben a felfrissítésben is tovább haladnak a kijelölt úton: a hazánkban élő nemzetiségek dallamkincsét szívesen tanulják el, versformában és versszerkezetben átveszik újságát és vele a magyar dalt gazdagítják.

Ugyanilyen irányban hat az az újság is, amit az egyházi ének formai téren mutat. A rim csilingelése sokkal fontosabb eleme a XVII. század énekének, mint az előző századénak. A hagyományos nótajelzés ellenére a szöveg lüktetőbbé válik; a lüktetést középrímek csengése hangsúlyozza ki. Ezen az úton is a jellegzetes Balassa-versszak az irányjelző; de most a rim alapján megrajzolható strófa képlet apróbb sorokat, a sor-nagyságot ábrázoló vonaloknak játékos változatosságát mutatja. Szinte észrevétlenül szüremkedik át hozzánk az az új dallamkincs, amely a német dalt a századforduló korában olasz motívumokkal frissítette fel.¹ Szembetűnő ez a protestáns énekben is — gondoljunk Thordai János zoltáraitra — de még jobban a katolikus egyházi lírán. Más oldalról hoz frissülést Szenczi Molnár Albert, a francia melódiát szolgáló strófaszerkezettel; hatása a magyar lírára sokkal nagyobb, mint volt forrásáé, a Lobwasser-féle fordításé, a német protestáns lírára.²

¹ Günther Müller: *Geschichte des deutschen Liedes*. 1925. 30. s. k. 1.

² Az utolsó megállapítás: u. o. 12. l.

A strófyszerkezetnek ez az újsága a stílust is átformálta; az olvasónak észre kell vennie, hogy itt az énekszerző nem a próza nyelvén akar beszélni. Képek, szinonimák szinte buján teremnek, keverednek; maga a rím is arra kényszeríti az énekest, hogy a nyelven néha erőszakot tegyen: szócsonkitással, újszerű mondatkapcsolással. A színnek ebben a játékában az erőt a nyersséggel, a groteszkkal, a durvával próbálják biztosítani, a szó, a hasonlat meglepő megválasztásával. Más oldalon a kedveskedés, enyelgés, becézés a kicsinyítő képzők különös játékában tombol.

Maga a vallásos líra, az előző század egész természetének átlagához képest, meghittebbé, melegebbé válik. Az oktató hang uralmát a vallásos érzésnek pietista tüze olvasztja fel; a tartalmi motívumok is ilyen irányban nyernek vagy vesztenek eddigi jelentőségükből. Az értelem vallása egybeolvad az érzelem vallásával, hogy a kis Jézust becéző dalokban, a szívet felajánló egyházi énekekben megalkossa legtipikusabb s egyszersmind legmelegebb vallomásait.

Maga a dal szerkezete is sokszor művészebb tudatosság eredménye. Ilyen tudatosság hozta létre annak idején a «versszerző találmányokat»; most ezek is tovább épülnek: allegorikus jelenetekké, színes képmagyarázatokká. Jobban kiformalódik a párbeszéd; allegorikus szereplők lépnek Venus és Cupido nyomába. Ez az allegória-kedvelés, különösen a tankölteményekben, a lírai stílusnak új világirodalmi divatját dokumentálja: a barokk ízlést. De nemcsak ez: mindaz, ami e korban formai újság, tudva vagy — legtöbbször — tudattalanul ennek az ízlésáramlatnak a hajtása.¹

A barokk ízlés líránkba több forrásból került, de legerőteljesebb közvetítője a germán műveltség volt. Még a katolikus egyházi ének latin forrásai is legtöbbször ennek a műveltségnek az eredményei; innen került a protestantizmusba a pietizmus, nem is annyira tantételei, mint inkább az érzésvilága. Nem véletlen az, hogy a protestáns énekeskönyvek új sorát Ács zárja le: azzal a kötettel, amelynek javarésze németből fordított ének. Szenczi Molnárnál sem szabad kicsibe vennünk a közvetlen forrást, a német Lobwassert.

Hogy a magyar talaj olyan könnyen magába fogadta az új ízlés magvetését, annak is megvan a természetes oka. A deákos iskoláztatás mellett előkészítette erre a talajt Balassa Bálint költészete. A lélek talaját pedig kellően alászántotta a háborús nyomorúságok végtelen sora és a vallásos érzésnek az a fellángolása, amelyet a magyar életben az ellenreformáció jelent.

ALSZEGHY ZSOLT.

¹ V. ö. G. Müller: i. m. 106. s k. l. — Fritz Strich: *Abhandlungen zur deutschen Literaturgeschichte* c. München, 1916. gyűjt. munkában: 21. s k. l. — O. Walzel: *Gehalt und Gestalt*. Wildpark-Potsdam. 319. s k. l.